

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ГУК ТАРАС ІГОРОВИЧ

УДК 343.132-047.64(477+4)

**ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Ірпінь – 2025

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права»

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Топчій Василь Васильович,

Державний податковий університет,
директор навчально-наукового інституту права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Удалова Лариса Давидівна,

Національна академія внутрішніх справ,
директор навчально-наукового інституту післядипломної освіти

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Дрозд Валентина Георгіївна,

Департамент забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України,
начальник консультативно-контрольного відділу

Захист відбудеться «28» лютого 2024 року о 12⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03 в Державному податковому університеті за адресою: 08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного податкового університету за адресою: 08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

Автореферат розісланий «23» січня 2025 року

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ігор ГРИЦЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю держави. Це положення встановлює фундаментальні принципи, на яких повинна базуватися вся правова система, включно з кримінальним судочинством. Законодавство також повинно гарантувати об'єктивність і неупередженість під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду, уникаючи будь-яких порушень процесуальних прав обвинуваченого.

Кримінальний процесуальний кодекс України, ухвалений 2012 року, має на меті вдосконалення правового регулювання кримінального судочинства, інтеграцію європейських цінностей і принципів у національну правову систему та утвердження ідеї неухильного дотримання прав людини як основної засади всього кримінального процесу. Кодекс також покликаний забезпечити не лише формальну, але й реальну рівність процесуальних можливостей сторін і сприяти змагальності процесу. З одного боку, він пропонує сучасні інструменти для більш ефективної боротьби зі злочинністю, прискорює та підвищує результативність кримінального судочинства, а з іншого – закріплює гарантії прав людини, надаючи більш широкі можливості для захисту її прав, свобод та інтересів.

Одним із найбільш інноваційних рішень законодавця стало впровадження в досудове розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, що фактично є оперативними заходами. Ці дії спрямовані на таємне отримання інформації про підготовку або вже скоєні кримінальні правопорушення з метою їхнього швидкого припинення та розкриття. Відповідно до статті 271 КПК України передбачена можливість здійснення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, під час підготовки та проведення яких заборонено провокувати особу до вчинення злочину з метою її подальшого викриття, примушуючи до дій, які вона не вчинила б за відсутності впливу агентів держави. Також не допускається вплив на поведінку особи через застосування насильства, погроз чи шантажу з тією самою метою. Однак провокація злочину залишається недостатньо дослідженою категорією в національному праві, а її оцінка з боку правозастосовних органів є непослідовною. Законодавча спроба врегулювати деякі неузгодженості та прогалини законодавства стосовно розглядуваної категорії у проєкті Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за провокацію злочину від 2016 р. закінчилась його відкликанням, незважаючи на позитивні висновки всіх комітетів Верховної Ради України.

Натомість категорія «провокація злочину» отримала всебічне дослідження в рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) і знайшла своє відображення в багатогранній практиці цього Суду. ЄСПЛ неодноразово акцентував на недопустимості провокаційних дій правоохоронних органів, що порушує принцип справедливого судочинства. Відповідно до частини 5 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України положення кримінального процесуального законодавства повинні тлумачитися та застосовуватися з урахуванням практики ЄСПЛ, що підкреслює важливість гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами захисту прав людини.

До того ж, згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», українські суди зобов'язані використовувати як джерело права не тільки Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, але й відповідну практику ЄСПЛ під час розгляду справ. Це означає, що рішення ЄСПЛ мають обов'язковий характер у процесі винесення рішень українськими судами, і вони повинні враховувати не тільки текст Конвенції, а й інтерпретації, які ЄСПЛ надає її положенням під час розгляду конкретних справ. Такий підхід дає змогу забезпечити відповідність національного судочинства міжнародним стандартам, особливо в питаннях, пов'язаних із провокацією злочинів, коли дії органів держави можуть призвести до порушення прав людини. Тому детальне вивчення й аналіз прецедентів ЄСПЛ з цієї категорії справ є важливим для вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства. Отже, дослідження теми «Вимоги Європейського суду з прав людини до здійснення контролю за вчиненням злочину» є актуальним з декількох ключових причин: 1) Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод встановлює стандарти, яких країни-учасниці повинні дотримуватись у сфері прав людини. Вимоги Європейського суду з прав людини до контролю за вчиненням злочинів є важливими для забезпечення справедливого судового розгляду та захисту прав людини; 2) дослідження допоможе зрозуміти, як держава може забезпечити ефективний контроль за розслідуванням злочинів, запобігаючи порушенням прав учасників кримінального процесу; 3) відповідно до частини 1 статті 87 Кримінального процесуального кодексу України докази, здобуті в результаті істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, національними законами, а також міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, вважаються недопустимими. Крім того, недопустимими є будь-які інші докази, отримані на основі інформації, яка була здобута внаслідок такого порушення прав і свобод людини (доктрина «плодів отруйного дерева»). Тому вдосконалення процедур і практик їхнього проведення є важливим кроком для зменшення ризиків порушення прав людини, що зі свого боку дасть змогу мінімізувати кількість випадків, коли докази, отримані під час таких дій, визнаються недопустимими в суді. Правильна організація негласних слідчих дій і чітке дотримання вимог закону під час їхнього проведення не тільки гарантують законність отриманих доказів, але й забезпечують надійність та ефективність досудового розслідування, що важливо для захисту прав людини й забезпечення справедливого судочинства; 4) розуміння вимог і стандартів ЄСПЛ щодо оперативної діяльності агентів держави є вагомим для подальшого розвитку правової системи й забезпечення виконання міжнародних зобов'язань.

З огляду на значну важливість кримінального процесуального законодавства України представлена до аналізу тематика має достатній науковий та емпіричний базис. Зокрема, її розробляли А. В. Белоусов, В. Д. Берназ, В. В. Гевко, В. О. Глушков, В. А. Глазков, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. М. Тертишник та інші.

Про проблемні питання провадження слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України писали В. Г. Дрозд, В. А. Журавель, В. І. Костюк, В. В. Лисенко, Д. Б. Сергєєва, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова та інші. Проблеми використання

результатів негласних слідчих (розшукових) дій і матеріалів оперативно-розшукових заходів вивчала В. В. Вінчук.

Взаємодію органів досудового розслідування й оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп досліджував В. В. Топчій; етичні та правові аспекти підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокації злочину аналізував І. В. Грицюк.

На монографічному рівні питання проведення слідчих (розшукових) дій розглядали вітчизняні науковці: Ю. М. Чорноус, К. О. Чаплинський, Т. О. Борець, А. П. Гагаловська, І. І. Войтович, С. Ю. Карпушин.

Актуальні проблеми забезпечення конституційних прав людини під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій досліджував А. А. Коваль.

2021 року Д. В. Головіним захищена дисертація на тему «Проведення контролю за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»; Ю. О. Андрейко аналізував проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди в кримінальних провадженнях про підкуп виборців; В. В. Комашко здійснив дисертаційне дослідження правових та організаційних основ контролю за вчиненням злочину.

М. А. Шепотько досліджувала кримінальну відповідальність за провокацію підкупу.

В. П. Кононенко розглядав законність оперативно-технічних заходів у контексті практики Європейського суду з прав людини, а також аналізував оцінку цим Судом способів отримання доказів у справах, що стосуються незаконного обігу наркотиків. Особливості правозахисних норм Ради Європи були розкриті в працях вітчизняних науковців, як-от Л. О. Корчевна, О. М. Москаленко, Р. А. Петров і Р. Б. Хорольський.

Питання інтерпретації та застосування Конвенції 1950 р. Європейським судом і судами України вивчалися з урахуванням праць українських фахівців В. М. Ватаманюк, В. Є. Мармазова, С. В. Шевчука тощо. Його аналізували азербайджанський учений Л. Г. Гусейнов, західні фахівці Ж-Л. Бержель, В. Бертам, Ф. Тетчер та інші.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020); Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р); рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» (Указ Президента України від 30 червня 2023 року № 359/2023).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» від 2 жовтня 2015 року (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в дослідженні й аналізі національного досвіду проведення контролю за вчиненням злочину в Україні та порівнянні його з європейськими стандартами, визначеними в практиці Європейського суду з прав людини.

Відповідно до поставленої мети сформульовані такі *завдання*:

- розкрити зміст і сутність контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій;

- проаналізувати проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, визначити поняття «дискредитація доказів, отриманих під час здійснення контролю за вчиненням злочину»;

- визначити підходи до оцінки визнання недопустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину;

- розробити концепцію категорії «непряма провокація злочину»;

- надати коротку характеристику та сформулювати визначення категорії «провокація злочину»;

- відокремити категорію «провокація злочину» від підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, визначити їхню відмінність;

- встановити та систематизувати Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Об'єктом дослідження є правові аспекти здійснення негласних слідчих (розшукових) дій як контролю за вчиненням злочину в контексті Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини.

Предмет дослідження – проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти.

Методи дослідження були обрані з урахуванням визначеної мети й поставлених завдань, а також об'єкта та предмета дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. *Діалектичний метод* був використаний для розгляду всіх аспектів теми в динаміці, виявлення їхнього взаємозв'язку та взаємообумовленості (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.3).

Дослідження також ґрунтується на сукупному застосуванні провідних методів наукової діяльності. *Аналіз, синтез, узагальнення, дедуція та індукція* є базовими методами, які були застосовними на всіх етапах дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). За їхнього сприяння вдалося дослідити окремі явища в єдності їхнього змісту або у відриві один від одного, що забезпечило можливість сформулювати теорії, гіпотези та концепції, обґрунтувавши тим самим їхню наукову цінність.

У дослідженні були використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як-от: формально-юридичний метод, який використовувався для аналізу змісту нормативних актів України, міжнародних конвенцій (підрозділи 1.2, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); порівняльний – з метою аналізу співвідношення положень національних нормативних актів і міжнародних договорів (підрозділи 3.1, 3.2);

структурно-функціональний метод – для виявлення специфічних особливостей і функціонування міжнародних організацій, що працюють у галузі захисту прав людини, зокрема Ради Європи (підрозділи 1.1, 3.2, 3.3); формально-логічний метод був застосований для визначення понять (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3); кейс-метод – для аналізу практики національних судів та Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять наукові публікації та дослідження українських і зарубіжних науковців з відповідної тематики, матеріали науково-практичних конференцій, журнали і періодичні видання; законодавчі й нормативно-правові акти органів державної влади України; практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду України, Верховного Суду, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, місцевих та апеляційних судів України, міжнародні конвенції, ресурси мережі «Інтернет».

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена як сукупністю сформульованих завдань, так і засобами їхнього розв'язання. Вона полягає в такому:

вперше:

– сформульовано визначення поняття «дискредитація доказів, отриманих у процесі здійснення контролю за вчиненням злочину», що полягає у здійсненні цього виду негласних слідчих (розшукових) дій з такими порушеннями, які ставлять під сумнів достовірність чи допустимість зібраних доказів, і створює загрозу визнання їх неналежними судом;

– розроблено концепцію категорії «непряма провокація злочину», під якою пропонується розглядати залучення особи до вчинення кримінального правопорушення через провокаційні дії поліції, спрямовані на іншого учасника, який взаємодіє із залученою особою;

– з урахуванням аналізу практики Європейського суду з прав людини та доктринальних джерел запропоновано критерії для оцінки непрямої провокації, які передбачають аналіз таких відповідних умов: передбачуваність взаємодії; контрольована поведінка; кваліфікація дій співучасників; самостійність мотивів; процесуальні гарантії; ступінь активності поліції; наявність альтернативних засобів;

удосконалено:

– понятійно-категорійний апарат, зокрема, сформульовано визначення категорії «провокація злочину», яку пропонується розглядати як штучне створення агентами держави умов або ситуацій, які спонукають особу вчинити кримінальне правопорушення, якого вона за інших обставин не вчинила б. Провокація злочину здійснюється з метою викриття або кримінального переслідування особи, яка є об'єктом провокативних дій;

– підходи до оцінки визнання недопустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, що охоплює аналіз законності отримання доказу, відповідність його отримання процесуальним нормам і правилам щодо допустимості доказів у конкретному правовому контексті та може проявлятися в таких аспектах: 1) оцінка законності проведення негласних слідчих дій повинна базуватися на збалансованому підході до пропорційності та потребі в таких діях; результати

негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути визнані недопустимими, якщо вони отримані з перевищенням відповідного рівня втручання в приватне життя та інших прав особи; 2) оцінка допустимості доказів повинна враховувати наявність чіткої правової обґрунтованості для проведення негласних слідчих дій у національному законодавстві; 3) оцінка допустимості доказів має базуватися на комплексному підході, який враховує не лише сам факт проведення негласних слідчих дій, але й обставини, за яких вони були здійснені, зокрема відсутність істотного порушення прав і свобод людини, прав людини під час їхнього здійснення; 4) оцінка допустимості доказів повинна передбачати прозорий та ефективний механізм контролю з боку незалежних судових інстанцій на всіх етапах здійснення відповідних слідчих (розшукових) заходів;

дістали подальшого розвитку:

– систематизація обмеження та вимог, які накладаються Європейським судом з прав людини на проведення уповноваженими особами держави негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, серед яких, зокрема: 1) пропорційність – заходи контролю за вчиненням злочину мають бути обмеженими лише відповідними й достатніми для досягнення законної мети діями; 2) законність – уповноважені особи держави повинні діяти в межах закону та відповідно до чітких законодавчих норм; 3) судовий контроль – процес проведення негласних слідчих дій має піддаватися попередньому судовому контролю для перевірки їхньої законності, обґрунтованості й остаточному судовому контролю допустимості доказів, отриманих у результаті проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій; 4) захист прав людини на всіх етапах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й обґрунтовані в дисертаційному дослідженні висновки, теоретичні положення та конкретні пропозиції можуть бути застосовані в:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого наукового вивчення проблем проведення негласних слідчих (розшукових) дій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 року);

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи» і «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика», «Досудове розслідування», «Процесуальні документи в кримінальному провадженні», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення» (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 року та Державного податкового університету від 18 травня 2024 року);

– *практичній діяльності* – для розроблення чітких стандартів і процедур для поліції щодо негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину;

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані в ній положення, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано на підставі самостійно проведених досліджень.

У науковій статті «Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення

та провокація злочину: етичні та правові аспекти», опублікованій спільно з І. Грицюком, автором особисто проаналізовано правові основи й етичні аспекти підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокації злочину.

У науковій статті «Деякі проблеми використання результатів проведення контролю за вчиненням злочину», опублікованій спільно з І. Грицюком, автором особисто проаналізовано основні проблеми, які виникають у процесі збирання, збереження та використання доказів, отриманих під час проведення контрольованих поставок, оперативних закупок та інших методів такого контролю.

Ідеї та розробки, які належать співавторам, одночасно з якими були опубліковані наукові статті, в дисертації не використовувалися. Для аргументації окремих положень дисертації використовувалися наукові праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися в Науково-дослідному інституті публічного права. Результати дослідження були оприлюднені на 3 міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації викладені у 8 наукових публікаціях, серед яких 4 статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному фаховому виданні, та 3 тези доповідей, опубліковані в збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, з них основний текст – 161 сторінка, список використаних джерел – 30 сторінок (252 найменувань) та 3 додатки на чотирьох сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розглянуто обґрунтування вибору теми дослідження, визначено рівень наукової розробки проблеми, встановлено зв'язок роботи із науковими програмами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, описано його методологічну, теоретичну й емпіричну бази. Уточнено основні теоретичні положення, які відображають наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, а також наведено інформацію про апробацію та публікації.

Розділ 1 «Загальна характеристика контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному законодавстві» висвітлено історичні аспекти розвитку законодавства та наукової думки щодо інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному законодавстві.

Зазначено, що історія кримінального процесуального законодавства України,

яке регулює порядок проведення слідчих (розшукових) дій, включно із кримінальними провадженнями щодо певних категорій осіб (зокрема, в різні історичні періоди – державних службовців), має великий обсяг правових актів. Серед них можна виділити такі документи, як «Руська правда», Судебник Казимира IV (1468), збірники магдебурзького права, Статути Великого князівства Литовського (1529, 1566, 1588), а також Судебник (1550).

У всіх країнах, які раніше були союзними республіками, після розпаду СРСР питання юридичної оцінки провокації злочину стає надзвичайно актуальним у контексті визначення пріоритетів нової кримінально-правової політики. Водночас, зберігаючи спадковість основних кримінально-правових норм радянського періоду, законодавці більшості нових незалежних держав вирішили криміналізувати лише окремі випадки провокації, пов'язані із встановленням відповідальності за підбурювання особи до отримання незаконної винагороди (стаття 370 КК. Провокація підкупу).

Курс України на євроінтеграцію та ухвалення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стимулювали наукову спільноту до активізації діяльності з розробки й ухвалення нового демократичного Кримінального процесуального кодексу України. Запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у Кримінальному процесуальному кодексі України є результатом тривалих пошуків у галузях теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, а також у слідчій і судовій практиці, які стосуються розробки механізму застосування матеріалів, отриманих негласним способом, у кримінальному судочинстві.

У підрозділі 1.2 «Поняття та сутність контролю за вчиненням злочину в кримінальному процесуальному законодавстві України» встановлено, що контроль за вчиненням злочину – це комплекс спеціальних негласних слідчих (розшукових) заходів, які здійснюються правоохоронними органами з метою моніторингу, виявлення, попередження та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень або готуванні до їхнього вчинення. Цей процес охоплює як відкриті, так і негласні методи слідства, зокрема оперативно-розшукові заходи, використання технічних засобів спостереження, прослуховування, проведення контрольованих операцій, як-от контрольована поставка або закупка, залучення агентів тощо.

Змістом контролю за вчиненням злочину є практична реалізація заходів із прихованого спостереження, супроводження або участі в подіях, пов'язаних з підготовкою або вчиненням злочину, з метою отримання інформації про фактичні обставини, осіб, які вчиняють злочин, та механізми його вчинення. Такий контроль містить дії, спрямовані на документування подій, забезпечення оперативного втручання для запобігання злочину та збирання доказів для подальшого кримінального провадження.

Сутність контролю за вчиненням злочину полягає в таємній природі цієї слідчої дії, що дає змогу отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, запобігаючи впливу на процес збору інформації з їхнього боку. Контроль спрямований на створення умов, за яких особи, що планують або вчиняють злочин, не усвідомлюють нагляду правоохоронних органів, що дає змогу ефективно

розслідувати складні злочини. Основна мета контролю – не лише зафіксувати факти вчинення злочину, але й зібрати докази, які можуть бути використані в суді для притягнення винних до відповідальності. Одночасно важливо дотримуватися законодавчих норм і прав людини, щоб ці заходи були правомірними та не порушували конституційних прав громадян, як-от право на приватність і на справедливий суд.

У підрозділі 1.3 «Зарубіжний досвід проведення контролю за вчиненням злочину» аналізує, як різні країни використовують практики провокації та контролю за злочинами в межах своєї правоохоронної системи. Основний акцент зроблено на тому, що, хоча провокація злочину є одним із суперечливих методів, вона може бути корисною для викриття злочинної діяльності, зокрема у сферах корупції та організованої злочинності. Однак цей метод часто критикують за ризик порушення прав і свобод людини, оскільки провокація може спонукати людину до вчинення злочину, який вона не планувала скоювати.

У різних країнах існують свої підходи до регулювання цієї практики: наприклад, у Болгарії особа, яка була спровокована до хабарництва, звільняється від відповідальності, а в США подібні дії можуть бути визнані незаконними, якщо вони підпадають під категорію «пастка». У багатьох європейських країнах, як-от Франція, Німеччина й Італія, провокаційні дії дозволені лише в рамках розслідування тяжких злочинів і підлягають жорсткому контролю з боку судових органів.

Зарубіжний досвід показує, що провокаційні дії можуть бути ефективним інструментом боротьби зі злочинністю, проте потребують чітких правових меж і належного контролю. Країни, які використовують такі методи, прагнуть знайти баланс між ефективністю правоохоронних заходів і захистом прав людини, зокрема через регулювання негласних слідчих дій і використання сучасних технологій. Однак важливим аспектом таких дій є дотримання чітко встановлених правил, щоб уникнути зловживань з боку правоохоронних органів.

Розділ 2 «Процесуальний порядок проведення контролю за вчиненням злочину» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Підстави та способи проведення контролю за вчиненням злочину» досліджено правові підстави та порядок проведення контролю за вчиненням злочину. Рішення про проведення таких дій ухвалюється виключно прокурором, і цей процес чітко регламентується законом для уникнення порушень прав громадян. Зокрема, особлива увага приділяється недопущенню провокації особи до вчинення злочину з боку правоохоронних органів, що є важливим елементом у контексті європейських стандартів. Прокурор, ухвалюючи рішення щодо проведення контролю за вчиненням злочину, повинен у своєму обґрунтуванні навести обставини, які свідчать про відсутність провокування особи на вчинення злочину під час негласної слідчої (розшукової) дії. До таких обставин, зокрема, належить інформація про наявність у особи судимості за вчинення аналогічних злочинів, а також докази, отримані відповідно до законодавства, або оперативні дані, які підтверджують, що особа займається підшукуванням або підготовкою засобів чи знарядь для злочину, підбором співучасників або змовою для вчинення злочину, усуненням можливих перешкод, а також в інший спосіб умисно створює умови для вчинення відповідного злочину.

Національне законодавство передбачає чіткий порядок взаємодії між різними правоохоронними органами під час проведення контролю за вчиненням злочину, охоплюючи оперативні підрозділи Національної поліції України, Службу безпеки України тощо. Це законодавство регламентує використання негласних слідчих дій, як-от контрольовані поставки, оперативні закупки та інші методи, які дають змогу виявляти й документувати злочинну діяльність. Однак будь-які дії, що порушують права осіб, можуть бути оскаржені, а докази, отримані неправомірно, визнаються недопустимими.

Висвітлюються міжнародно-правові стандарти, сформульовані, зокрема, в рішеннях Європейського суду з прав людини, що детально регулюють аспекти провокації злочину. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що правоохоронні органи не повинні підбурювати до вчинення злочину, який інакше не був би скоєний. Тому будь-яка діяльність під час контролю за злочинном повинна відповідати як національним, так і міжнародним стандартам прав людини.

Європейський суд з прав людини оцінює дії правоохоронних органів, зокрема їх участь у контролі за можливими злочинами, враховуючи два ключові чинники: наявність обґрунтувань для проведення таких заходів і роль правоохоронців у скоєнні злочину. Суд вважає, що для реалізації такого контролю повинні існувати конкретні фактичні дані, які свідчать про можливе вчинення тяжкого злочину.

Згідно з практикою Верховного Суду докази, отримані внаслідок негласних слідчих (розшукових) дій, можна використовувати лише за умови, що на момент їхнього проведення злочин був кваліфікований як тяжкий. Якщо під час розслідування злочин перекваліфіковується на нетяжкий, проведення негласних дій може визнатися неправомірним. Також не виключено, що особа може відмовитися від скоєння злочину, і дії правоохоронців у такому випадку будуть визнані правомірними, адже контроль розпочато до того, як злочин був припинений. Правомірність контролю має оцінюватися з урахуванням стадій злочину та коректної класифікації злочинів за ступенем їхньої тяжкості.

У підрозділі 2.2 «*Форми здійснення контролю за вчиненням злочину*» зазначено, що контроль за вчиненням злочину здійснюється у формах, затверджених Кримінальним процесуальним кодексом України, зокрема контрольованої поставки, оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту й імітації обстановки злочину. Метою цих заходів є документування злочинної діяльності та викриття злочинців. Контроль передбачає нагляд за діями підозрюваних осіб, допускаючи вчинення злочину до певного моменту, що дає змогу зібрати докази для притягнення винних до відповідальності та попередити настання суспільно-небезпечних наслідків.

Контрольована поставка й оперативна закупка є ключовими інструментами для боротьби з організованою злочинністю, особливо у сфері незаконного обігу наркотиків і зброї. Ці заходи дають змогу правоохоронцям здійснювати спостереження за переміщенням товарів, імітуючи їхнє придбання, щоб виявити злочинні угруповання та їхніх членів.

Спеціальний слідчий експеримент та імітація обстановки злочину спрямовані на створення умов, максимально наближених до реальних, для перевірки намірів підозрюваних. Такі заходи дають змогу оперативно розслідувати серйозні злочини, одночасно забезпечуючи дотримання законних прав підозрюваних. Ці форми

контролю є вагомими інструментами для виявлення злочинців, але під час контрольованих дій важливо уникати провокації, що є однією з ключових вимог як національного, так і міжнародного права.

Характер дій слідчого й інших залучених суб'єктів залежить від того, на запобігання або розкриття якого саме злочину спрямована ця негласна слідча (розшукова) дія. Наприклад, органи досудового розслідування можуть використовувати імітацію обстановки злочину для розкриття злочинів, пов'язаних із хабарництвом, іншими кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності, або для запобігання вбивствам на замовлення, незаконному перетину державного кордону України, контрабанді наркотиків, прекурсорів, історико-культурних цінностей тощо. У кожному окремому випадку дії суб'єктів досудового розслідування спрямовані на створення в конкретної особи стійкого переконання, що вона діє в умовах, які дають змогу досягти результату, що відповідає її злочинному наміру.

Порівняльний аналіз положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Кримінального процесуального кодексу України демонструє, що деякі методи контролю за вчиненням злочину, як-от оперативна закупка, контрольована закупка та контрольована поставка, можуть бути реалізовані як оперативно-розшукові заходи до початку кримінального провадження. На відміну від цього спеціальний слідчий експеримент та імітація обстановки злочину, згідно з чинним законодавством і статтею 271 КПК України, проводяться виключно в межах кримінального провадження. Подвійна правова природа оперативної закупки, контрольованої закупки та контрольованої поставки пояснюється існуючою практикою організації відповідних заходів, спрямованих на протидію злочинності.

У підрозділі 2.3 «Проблеми використання результатів проведення контролю за вчиненням злочину» зазначено, що провокація злочину та підбурювання до вчинення кримінального правопорушення є схожими за своєю сутністю, оскільки обидві дії передбачають вплив на особу для вчинення злочину. Однак між ними є суттєві відмінності. Перша здійснюється правоохоронними органами або їхніми агентами з метою викриття правопорушника й притягнення його до відповідальності. Це може охоплювати створення штучних умов, які підштовхують особу до скоєння злочину. Водночас без втручання правоохоронців злочин міг би не відбутися.

Підбурювання, на відміну від провокації, може здійснювати будь-яка особа, і спрямоване воно на схилення до вчинення злочину для досягнення власної мети або вигоди. У цьому випадку підбурювач активно переконує чи примушує іншу людину до злочину, але не для фіктивного викриття, а для реалізації власного злочинного задуму. Тому підбурювання вважається формою співучасті в злочині, де підбурювач сприяє вчиненню злочину, але не виконує його самостійно.

У правозастосовній практиці внаслідок порушень прав людини під час проведення процесуальних дій, використання незаконних методів або засобів збирання та/або фіксації доказів, а також недотримання встановлених вимог щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій зібрані докази можуть бути дискредитовані, що зумовлює небезпеку визнання їх недопустимими. Це відбувається під час судового процесу, коли одна зі сторін надає аргументи щодо неналежного чи незаконного способу отримання доказів, що може призвести до

їхнього відхилення судом.

Українське законодавство не містить окремого терміна «дискредитація доказів», однак існує ряд правил, які визначають допустимість, належність і достовірність доказів. Докази, отримані незаконними методами або з порушенням прав людини, згідно з Конституцією України та Кримінальним процесуальним кодексом України, мають бути вилучені з матеріалів справи. Під час судового процесу такі докази можуть бути визнані недопустимими на підставі аргументів щодо неналежного способу їхнього отримання.

Пропонується розглядати цю категорію так: дискредитація доказів, отриманих під час здійснення контролю за вчиненням злочину, – це проведення цього виду негласних слідчих (розшукових) дій з такими порушеннями, які ставлять під сумнів достовірність чи допустимість зібраних доказів, що створює загрозу визнання їх неналежними судом. А це, відповідно, може вплинути на результати судового розгляду та загалом на виконання завдань кримінального провадження.

Розділ 3 «Практика Європейського суду з прав людини з питань здійснення контролю за вчиненням злочину» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо проведення контролю за вчиненням злочину» встановлено, що практика Європейського суду з прав людини слугує джерелом права в Україні й передбачає застосування тесту під час перевірки наявності або відсутності порушення положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод з боку держави-відповідача. Цей тест складається з трьох етапів перевірки, в процесі якої Європейський суд з прав людини: по-перше, розглядає законність обмеження прав людини; по-друге, визначає, чи є легітимна мета такого обмеження; по-третє, встановлює пропорційність вжитих заходів щодо обмеження прав людини.

У своїх рішеннях ЄСПЛ визначив декілька основних принципів допустимої поведінки правоохоронних органів під час виявлення та документування злочинних дій: 1) суспільний інтерес не може слугувати виправданням для використання доказів, отриманих через провокацію з боку поліції; 2) застосування негласних методів розслідування має бути обмеженим правом на справедливий суд; 3) використання негласних методів розслідування, зокрема дії агентів, повинно бути не активним, а пасивним; 4) підстави для проведення досудового розслідування, включно із використанням негласних методів, повинні базуватися на об'єктивних критеріях і на попередніх ознаках протиправної поведінки конкретної особи; 5) застосування негласних методів розслідування повинно здійснюватися під контролем прокуратури або із санкції суду; 6) заяви обвинуваченого про провокацію злочину з боку правоохоронних органів повинні бути ретельно розглянуті судом, і обвинувачення має надати достатні докази для їхнього спростування.

Основні принципи, які виділяє ЄСПЛ у контексті порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом), охоплюють: неприпустимість використання доказів, отриманих через провокацію поліцією; обмеження застосування негласних методів розслідування для захисту права на справедливий суд; пасивний характер негласних розслідувань; об'єктивність підстав для початку розслідування; нагляд прокуратури або суду за проведенням негласних методів і

ретельне розслідування заяв обвинуваченого про провокацію злочину.

Ці принципи спрямовані на забезпечення балансу між потребою в ефективному правозастосуванні та захистом прав осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів.

Європейський суд з прав людини також встановив критерії для визначення непрямой провокації, які окреслюють такі питання: 1) чи можна було передбачити, що особа, яку безпосередньо підштовхують до вчинення злочину, буде контактувати з іншими особами для участі в злочинній діяльності; 2) чи діяли ці особи в межах визначених поліцією умов; 3) чи розглядали національні суди цих осіб як співучасників злочину.

У підрозділі 3.2 «Впровадження міжнародно-правових норм та практики Європейського суду з прав людини в кримінальне процесуальне законодавство України» досліджений вплив Європейського суду з прав людини на національне законодавство України, зокрема на кримінально-процесуальне право. Зазначено, що рішення ЄСПЛ, які тлумачать положення Конвенції 1950 р., сприяють адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Це зі свого боку допомагає формувати єдиний підхід до застосування права в Україні, зокрема в контексті кримінальних процесів, де визначаються основні критерії правомірності слідчих та оперативних дій.

Важливими є також практичні рекомендації Суду щодо вдосконалення правосуддя та забезпечення справедливості судового розгляду, які активно використовують в українських судах. Цей вплив поширюється й на правову науку, стимулюючи обмін знаннями та прогрес у дослідженні кримінального процесу.

ЄСПЛ також визначає критерії для відмежування правомірних дій правоохоронних органів від провокації. Ці критерії допомагають встановити чіткі правові рамки для проведення негласних слідчих дій, зменшуючи ризик порушення прав людини. Потреба в реформуванні кримінального процесу в Україні була зумовлена як внутрішньою потребою в удосконаленні, так і міжнародними зобов'язаннями, зокрема після ратифікації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. Це вплинуло на перегляд регламентації процедур оперативно-розшукових заходів, оскільки практика Європейського суду з прав людини висуває вимогу чіткого законодавчого регулювання втручання в права громадян, дозволяючи його лише за певних умов і в інтересах громадської безпеки. Натомість удосконалення кримінального процесуального законодавства має відбуватися системно й помірковано, враховуючи як міжнародні стандарти, так і національні особливості.

У підрозділі 3.3 «Захист прав людини під час проведення контролю за вчиненням злочину» зазначено, що міжнародні правові акти, як-от Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, передбачають, що обмеження прав людини можливе лише за умови його законності та потреби для забезпечення безпеки та громадського порядку. Кримінальний процесуальний кодекс України підкреслює, що ці заходи мають відповідати принципу верховенства права, водночас права людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Судовий контроль на етапі досудового розслідування є важливою гарантією законності цих обмежень. А держава повинна дотримуватися принципів передбачуваності та правової визначеності під час

встановлення норм, які передбачають обмеження прав громадян. Такі обмеження можуть бути виправдані лише за умови, що вони пропорційні меті, яка переслідується, і забезпечують належний захист прав людини.

Принцип правової визначеності є фундаментальною частиною правової системи України. Хоча цей принцип не закріплений безпосередньо в законодавстві, він є складовою верховенства права й впливає зі статті 8 Конституції України. Цей принцип вимагає стабільності та передбачуваності в праві, що дає змогу громадянам розуміти правові наслідки своїх дій і відповідно планувати свою поведінку.

Конституційний Суд України підкреслює, що принцип юридичної визначеності слугує механізмом захисту особи від свавілля державної влади, забезпечуючи стабільність правового статусу громадян. Цей принцип вимагає чітких, зрозумілих і стабільних законодавчих норм, які дають змогу прогнозувати дії органів державної влади й планувати свої дії. Юридична визначеність також передбачає обов'язковість визнання та виконання судових рішень, що є важливою умовою функціонування правової системи.

Встановлено, що обмеження прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій є можливим лише у випадках, передбачених Конституцією та законами України. Воно повинно здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності та законності з урахуванням практики ЄСПЛ, яка відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання прав і свобод осіб під час проведення кримінального провадження в Україні, і має використовуватися судами як джерело тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини.

Судовий контроль є важливим механізмом захисту прав людини під час досудового розслідування, що сприяє запобіганню порушенням прав і свобод осіб, а також забезпечує можливість їхнього швидкого відновлення в разі порушень.

У процесі регулювання негласних слідчих (розшукових) дій важливо забезпечити баланс між приватними та публічними інтересами, дотримуючись принципу пропорційності. Це дає змогу одночасно досягати ефективного розкриття злочинів і захисту прав людини.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Розкрито зміст і сутність контролю за вчиненням злочину як одного з видів негласних слідчих (розшукових) дій. Встановлено, що контроль за вчиненням злочину – це комплекс спеціальних негласних слідчих (розшукових) заходів, які здійснюються правоохоронними органами з метою моніторингу, виявлення, попередження, припинення та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень. Цей процес включає як відкриті, так і негласні методи слідства, зокрема оперативно-розшукові заходи, використання технічних засобів спостереження, прослуховування,

проведення контрольованих операцій, залучення агентів тощо.

Змістом контролю є практична реалізація заходів з прихованого спостереження, супроводження або участі в подіях, пов'язаних з підготовкою або вчиненням злочину, з метою отримання інформації про фактичні обставини, осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення, та механізми його здійснення. Такий контроль містить дії, спрямовані на документування подій, забезпечення оперативного втручання для запобігання злочину та збирання доказів для подальшого кримінального провадження.

Сутність контролю полягає в таємній природі цієї слідчої дії, що дає змогу отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, запобігаючи впливу на процес збору інформації з їхнього боку. Контроль за вчиненням злочину спрямований на створення умов, за яких особи, що планують або вчиняють злочин, не усвідомлюють нагляду правоохоронних органів, що дає змогу ефективно розслідувати складні злочини, зокрема організовані.

2. Проаналізовано проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину.

Зазначено, що проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину є сукупністю юридичних, процесуальних та етичних викликів, які виникають у процесі збору, фіксації, збереження та подальшого використання доказів, отриманих під час проведення цієї процесуальної дії, що мають наслідком їх дискредитацію та загрозу визнання недопустимими судом.

Визначено поняття «дискредитація доказів, отриманих у процесі контролю за вчиненням злочину», яке означає проведення цього виду негласних слідчих (розшукових) дій з такими порушеннями, що викликають сумніви щодо достовірності або допустимості зібраних доказів. Це зі свого боку створює ризик того, що суд може визнати їх неналежними.

3. Визначено підходи до оцінки визнання недопустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за вчиненням злочину, що означає критерії, які застосовують для визначення того, чи можна визнати певний доказ недопустимим у процесі судового розгляду. Це охоплює оцінку законності отримання доказу (наприклад, чи були дотримані права особи під час його збирання), відповідність його здійснення процесуальним нормам та правил щодо допустимості доказів у конкретному правовому контексті, що може проявлятися в таких аспектах: 1) оцінка проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинна базуватися на збалансованому підході до пропорційності та потребі в таких діях; докази, отримані в результаті таких дій, можуть бути визнані недопустимими, якщо вони перевищують відповідний рівень втручання в приватне життя та інші права особи; 2) оцінка допустимості доказів повинна базуватися на комплексному підході, який враховує не лише сам факт проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але й обставини, за яких вони були здійснені, а також наслідки для прав і свобод особи; враховувати наявність чіткої правової обґрунтованості для проведення негласних слідчих (розшукових) дій у національному законодавстві; має передбачати прозорий та ефективний механізм контролю з боку незалежних судових інстанцій, щоб забезпечити дотримання прав і свобод громадян

під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; враховувати захист прав людини, зокрема право на приватне життя, право на недоторканість житла, право на справедливий судовий процес та інші відповідні права.

4. Розроблено концепцію категорії «непряма провокація злочину», під якою пропонується розглядати залучення особи до вчинення кримінального правопорушення через провокаційні дії поліції, спрямовані на іншого учасника, який взаємодіє із залученою особою.

Ключовими елементами концепції є: 1) створення обставин, які сприяють вчиненню злочину: непряма провокація не вимагає від провокатора прямого вербального або фізичного впливу на особу. Натомість вона охоплює створення таких умов або середовища, в якому особа самостійно приймає рішення вчинити злочин; 2) особлива роль державних агентів або залучених осіб: непряма провокація може здійснюватися через дії чи бездіяльність агентів держави або осіб, які співпрацюють з правоохоронними органами. Вони можуть створювати певний контекст, що штовхає особу до злочину, наприклад через тривалі переговори, які схиляють особу до кримінальної поведінки (ненадання адекватної альтернативи виходу із складної ситуації, крім вчинення злочину, використання вразливості або залежності особи, що стають ключовими чинниками впливу на рішення про вчинення злочину); 3) використання маніпулятивної стратегії в ситуації, коли агенти держави або залучені ними особи контролюють доступ до інформації, ресурсів: створення відчуття уявної загрози та впевненості в потребі вчинити злочин для її відвернення тощо.

5. Надано коротку характеристику категорії «провокація злочину» та сформульовано її визначення.

З урахуванням аналізу практики Європейського суду з прав людини та доктринальних джерел запропоновано критерії для оцінки провокації злочину, які передбачають аналіз таких відповідних умов: 1) передбачуваність взаємодії – чи було передбачуваним для поліції те, що особа, яку безпосередньо схиляють до вчинення злочину, контактуватиме з іншими особами для участі в злочині; 2) контрольована поведінка – чи визначалась діяльність інших осіб також поведінкою агентів держави, тобто чи були ці особи залучені до протиправної діяльності через дії співучасників, спровокованих поліцією; 3) кваліфікація дій співучасників – в якому статусі вони брали участь у судовому процесі (як співучасники злочину або учасники провокації, організованої чи підбурюваної поліцією); 4) самостійність мотивів – чи мала особа, залучена до злочину, самостійні мотиви до вчинення кримінального правопорушення, незалежні від провокаційних дій правоохоронців (чи був умисел на його вчинення проявом особистої волі); 5) процесуальні гарантії – чи дотримувалися правоохоронні органи процесуальних вимог під час здійснення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій; 6) ступінь активності поліції – чи були дії поліції пасивними та чи обмежились вони виключно спостереженням за діями підозрюваних та інших осіб; 7) наявність альтернативних засобів – чи мали правоохоронці можливість використовувати інші, менш провокаційні засоби для розкриття злочину, і чи виправдане було застосування саме такого методу.

Провокація злочину – це штучне створення агентами держави умов або ситуацій, які спонукають особу вчинити кримінальне правопорушення, якого вона

за інших обставин не вчинила б. Провокація злочину здійснюється з метою викриття або кримінального переслідування особи, яка є об'єктом провокації. Така дія вважається незаконною, оскільки спотворює діяльність підозрюваного та підриває принципи справедливого правосуддя.

6. Відокремлено категорію «провокація злочину» від «підбурювання до вчинення кримінального правопорушення». Основна відмінність між провокацією злочину та підбурюванням полягає в характері дій і намірах.

Провокація злочину полягає в штучному створенні умов, які змушують особу вчинити злочин, якого вона не мала наміру робити, з метою її викриття, що є незаконним і неприйнятним з погляду права. Підбурювання, навпаки, передбачає спонукання іншої особи до вчинення кримінального правопорушення в межах реального кримінального задуму, де підбурювач є співучасником злочину й підлягає відповідальності.

7. Визначено й систематизовано Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, які передбачають такі ключові принципи: 1) пропорційність – заходи проведення контролю за вчиненням злочину мають бути обмеженими лише тими діями, які є потрібними для досягнення законної мети, без провокації злочину та надмірного втручання в права й свободи особи; 2) закономірність – негласні слідчі (розшукові) дії повинні застосовуватися лише в тих випадках, коли інші, менш інвазивні методи розслідування є неефективними для досягнення цілей розслідування; 3) законність – дії уповноважених осіб держави повинні проводитись у межах чинного кримінального процесуального законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; 4) судовий контроль – процес контролю за вчиненням злочину має проходити під судовим наглядом для перевірки його обґрунтованості, законності та допустимості отриманих доказів; 5) захист прав людини – на всіх етапах проведення заходів контролю повинні бути забезпечені права та свободи особи, а також надано можливість оскарження неправомірних дій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гук Т. І. Відсутність провокації злочину як умова проведення контролю за його вчиненням. *Юридична наука*. 2019. № 5 (95), том 2. С. 206–211.
2. Гук Т. І. Контроль за вчиненням злочину у формі контрольованої поставки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104), том 2. С. 251–258.
3. Грицюк І. В., Гук Т. І. Підбурювання до вчинення кримінального правопорушення та провокація злочину: етичні та правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 440–443.
4. Hrytsiuk, I. & Huk, T. Some problems of using the results of crime monitoring. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7. Pp. 173–179.
5. Guk T. Some aspects of the right to a fair trial in the practice of the European Court of Human Rights. *KELM*. 2022. № 7. Pp. 300–305.
6. Гук Т. І. Провокація злочину в практиці Європейського суду з прав людини. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 12–13 серпня 2020 р. Київ : Науково-

дослідний інститут публічного права, 2020. С. 132–134.

7. Гук Т. І. Непряма провокація злочину в розумінні Європейського суду з прав людини. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 22–23 вересня 2021 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 122–124.

8. Гук Т. І. Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21–22 лютого 2022 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 139–141.

АНОТАЦІЯ

Гук Т. І. Проведення контролю за вчиненням злочину: національний досвід та європейські стандарти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», Державний податковий університет, Ірпінь, 2025.

Дисертація присвячена всебічному теоретичному та практичному дослідженню специфіки контролю за вчиненням злочину. У роботі здійснюється аналіз сучасного стану вивчення цього виду негласних слідчих дій, виявляються проблеми, пов'язані з використанням результатів контролю за вчиненням злочину, розглядаються питання захисту прав учасників кримінального процесу, які залучені до таких заходів, вивчаються Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину.

Розкрито зміст і сутність контролю за вчиненням злочину як виду негласних слідчих (розшукових) дій. Контроль за вчиненням злочину являє собою комплекс спеціальних негласних слідчих заходів, які здійснюють правоохоронні органи з метою моніторингу, виявлення, попередження та документування злочинної діяльності осіб і злочинних груп, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. Таємна природа контролю дає нагоду правоохоронним органам отримувати об'єктивні докази без відома підозрюваних, мінімізуючи вплив останніх на процес збору інформації. Контроль за злочином дає змогу ефективно розслідувати складні злочини, зокрема ті, які здійснюють організовані групи.

Аналізуються проблеми використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій, охоплюючи юридичні, процесуальні й етичні виклики, що виникають у процесі збору, збереження та використання доказів, які можуть бути дискредитовані та визнані судом неналежними. Розкрито поняття «дискредитація доказів», під яким розуміються такі процесуальні порушення під час здійснення контролю за вчиненням злочину, які ставлять під сумнів достовірність і допустимість доказів, що створює загрозу визнання їх неналежними судом.

Провокація злочину передбачає дії агентів держави або інших осіб, спрямовані на створення штучних умов, що спонукають людину до вчинення злочину, який вона за інших умов не вчинила б, з метою її притягнення до

кримінальної або іншої відповідальності. Категорія «провокація злочину» відрізняється від підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, що є діями, спрямованими на переконання або примус іншої особи вчинити злочин задля власної вигоди або в межах спільного злочинного задуму.

Розроблено концепцію «непрямої провокації злочину», яка передбачає залучення особи до вчинення злочину через провокаційні дії агентів держави, спрямовані на іншого учасника, за посередництвом якого створюються умови, які спонукають особу, що є кінцевим об'єктом провокації, до вчинення злочину без прямого впливу на неї. Провокація злочину полягає в штучному створенні умов для спонукання особи до вчинення кримінального правопорушення без реального наміру особи його вчинити, тоді як підбурювання спрямоване на залучення особи до реального злочинного задуму.

Європейські стандарти проведення контролю за вчиненням злочину передбачають такі ключові принципи: пропорційність – заходи проведення контролю за вчиненням злочину мають бути обмеженими лише тими діями, які є потрібними для досягнення законної мети, без провокації злочину та надмірного втручання в права та свободи особи; закономірність – негласні слідчі (розшукові) дії повинні застосовуватися лише в тих випадках, коли інші, менш інвазивні методи розслідування є неефективними для досягнення цілей розслідування; законність – дії уповноважених осіб держави повинні проводитись у межах чинного кримінального процесуального законодавства з урахуванням практики Європейського суду з прав людини; судовий контроль – процес контролю за вчиненням злочину має проходити під судовим наглядом для перевірки його обґрунтованості, законності та допустимості отриманих доказів; захист прав людини – на всіх етапах проведення заходів контролю повинні бути забезпечені права та свободи особи, а також надано можливість оскарження неправомірних дій.

Ключові слова: дискредитація доказів, Європейський суд з прав людини, контроль за вчиненням злочину, непряма провокація злочину, підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, провокація злочину, судовий контроль.

SUMMARY

Huk T. I. Conducting Control over Criminal Offenses: National Experience and European Standards. – *The manuscript.*

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences on the specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Forensics; Judicial Expertise; Operational Search Activities». – Private Institution «Research Institute of Public Law», State Tax University, Irpin, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive theoretical and practical study of the specifics of controlling criminal offenses. The work analyzes the current state of research on this type of covert investigative actions, identifies problems associated with the use of results from controlling criminal offenses, discusses issues regarding the protection of the rights of participants in the criminal process involved in such measures, and examines European standards for conducting control over criminal offenses.

The content and essence of controlling criminal offenses as a type of covert

investigative (search) actions are revealed. Control over criminal offenses represents a set of special covert investigative measures conducted by law enforcement agencies to monitor, detect, prevent, and document the criminal activities of individuals and criminal groups suspected of committing criminal offenses. The covert nature of control allows law enforcement agencies to obtain objective evidence without the suspects' knowledge, minimizing their influence on the information-gathering process. Control over criminal offenses enables effective investigation of complex crimes, especially those committed by organized groups.

The dissertation analyzes the problems of using the results of covert investigative (search) actions, including legal, procedural, and ethical challenges that arise during the collection, preservation, and use of evidence that may be discredited and deemed inadmissible by the court. The concept of "discrediting evidence" is clarified, referring to procedural violations during the control over criminal offenses that cast doubt on the credibility and admissibility of evidence, posing a threat to their recognition as inadmissible by the court.

Crime provocation involves actions by state agents or other individuals aimed at creating artificial conditions that encourage a person to commit a crime that they would not otherwise commit, with the goal of holding them criminally or otherwise accountable. The category of "crime provocation" differs from incitement to commit a criminal offense, which involves actions aimed at persuading or coercing another person to commit a crime for one's own benefit or as part of a joint criminal plan.

A concept of "indirect crime provocation" is developed, which involves involving a person in committing a crime through provocative actions by state agents directed at another participant, through whom conditions are created that encourage the individual, who is the ultimate target of provocation, to commit a crime without direct influence on them. Crime provocation consists of artificially creating conditions to induce a person to commit a criminal offense without the person's genuine intention to do so, whereas incitement aims to involve a person in a real criminal plan.

European standards for conducting control over criminal offenses include the following key principles: proportionality – measures for controlling criminal offenses should be limited to those actions necessary to achieve a legitimate goal, without provoking crime or excessive interference in the rights and freedoms of individuals; necessity – covert investigative (search) actions should only be used in cases where other less invasive investigative methods are ineffective for achieving investigative goals; legality – actions by authorized state officials should be conducted within the framework of existing criminal procedural legislation, taking into account the practice of the European Court of Human Rights; judicial control – the process of controlling criminal offenses should occur under judicial supervision to verify its justification, legality, and the admissibility of obtained evidence; protection of human rights at all stages of control measures should ensure the rights and freedoms of individuals and provide the opportunity to contest unlawful actions.

Keywords: discrediting evidence, European Court of Human Rights, control over criminal offenses, indirect crime provocation, incitement to commit a criminal offense, crime provocation, judicial control.

Підписано до друку 22.01.2025. Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Друк. арк. 0,8. Тираж 100 прим.

Замов. № ____.

Видрукувано в Державному податковому університеті.
08205, Київської обл., м. Ірпінь, вул. Університетська, 31